

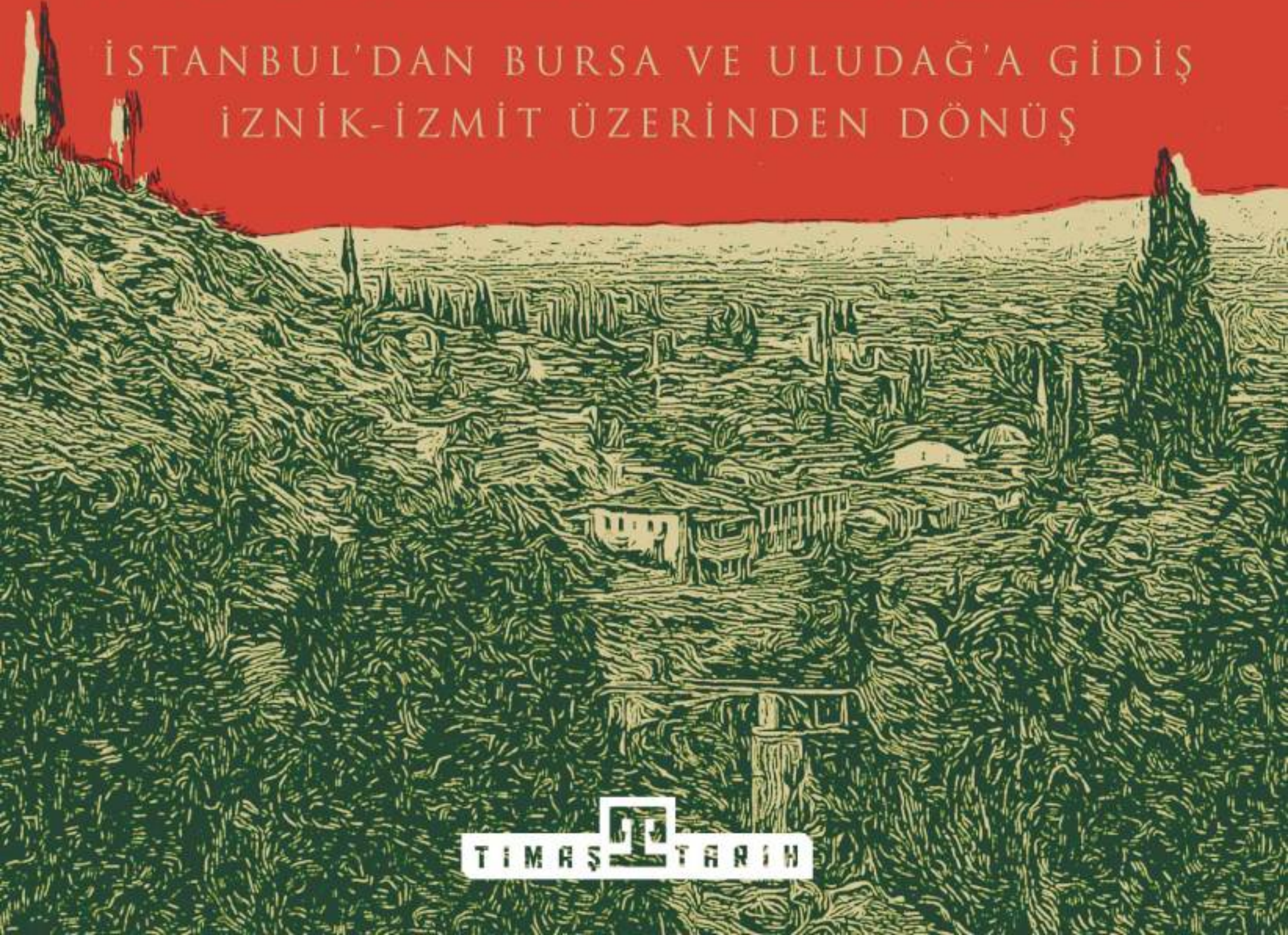
JOSEPH V. HAMMER

HAMMER

SEYAHAT NAMESİ

İSTANBUL'DAN BURSA VE ULUDAĞ'A GİDİŞ
İZNİK-İZMİT ÜZERİNDEN DÖNÜŞ

TİMAŞ TARİH

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Tesadüfün Aynasından Şehre Bakmak.....11

ÖNSÖZ 15

I. BÖLÜM

SAHİLDEN BURSA'YA GİDEN YOL / 19

II. BÖLÜM

BURSA / 29

1. MESİRE YERLERİ	33
2. SU KAYNAKLARI.....	36
3. KAPLICALAR	40
4. CAMİLER	47
5. TEKKELER.....	55
6. SARAY	57
7. TÜRBELER	61
1. Sultanların Türbeleri	61
2. Evliya Türbeleri.....	68
3. Âlimlerin Türbeleri	73

III. BÖLÜM

ULUDAĞ / 83

IV. BÖLÜM

BURSA'DAN İZNİK'E / 97

V. BÖLÜM

İZNİK / 107

VI. BÖLÜM

İZNİK'TEN İZMİT'E GİDEN YOL / 131

VII. BÖLÜM
İZMİT VE KÖRFEZ KIYILARI / 147

EKLER / 167

EK A	169
EK B	176
EK C	181

YAZITLAR / 187

I. İZNIK'TEKİ YAZITLAR.....	189
II. İZMİT'TEKİ YAZITLAR	196
III. TAVŞANCIL ÇEŞMESİ ÜZERİNDEKİ YAZIT	199
IV. KARADENİZ KENARINDAKİ MESEMBRİA'DAKİ (NESEBAR) YAZITLAR.....	201
V. KARADENİZ KENARINDAKİ SÜZEBOLU'DA TEPEDE BİR YAZIT	203
VI. TEKİRDAĞ'DAKİ KATOLİK KİLİSESİNDE BULUNAN YAZITLAR	206

ÖNSÖZ

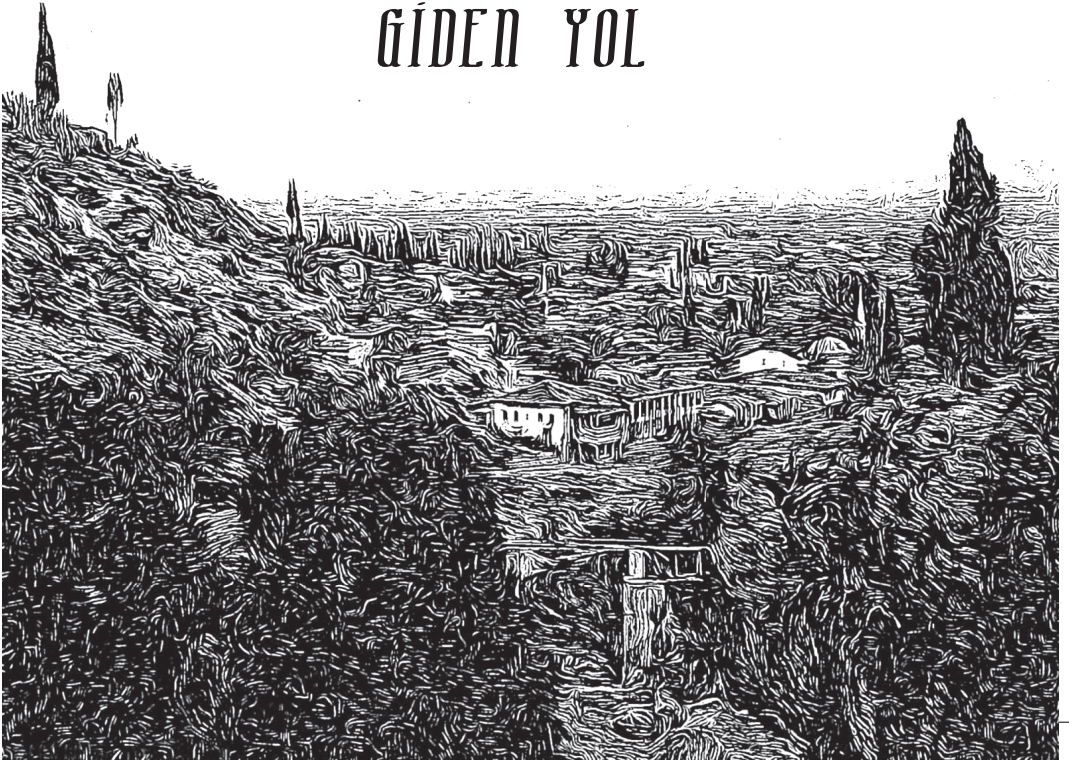
Bu seyahatnamenin, o dönemlerde Avusturya'nın İstanbul Sefaret Sekreteri olan yazarı, Prusya maslahatgüzarı Baron Bielfeld ve İngiliz elçilik kâtibi Stratton, Bursa'yı ve Uludağ'ı gezerek İznik ve İzmit üzerinden dönmek üzere bir araya geldiklerinde, takvim 1804 yılının Ağustos ayını gösteriyordu. Bizi buraya çeken sadece doğanın güzelliklerine alışık Kuzey insanlarında görülen, sürekli gözler önünde uzanan bir denizden daha yüksekteki dağlara çıkma hasreti değildi. Bu istekten kaynaklanan, Torosların sınır bekçisi olarak, sürekli İstanbulluların gözü önünde bulunan bembeyaz zirveleri ile Marmara Denizi'nin ve iki kolu üzerinde bulunan kara ve deniz anıtlarını, İstanbul Boğazı'nı ve Karadeniz'i ciddiyle ve serinkanlılıkla seyreden Uludağ'ın zirvesine çıkma arzumuz da vardı. Kuzey insanına, özellikle de Alplerde yaşayan insanlara özgü bu hasretin dışında Bitinya'nın üç başkentinin; Bitinya kralları, Bizans imparatorları ve Osmanlı sultanlarının ikamet ettiği şehirlerin doğa ve ülkeler tarihindeki önemi ile ünlene eski itibarı ve şanlı isimleri de buraya gelmemize sebep oldu: Bursa'nın kaplıca ve şifalı suları; İznik'in

güherçileli, ancak yine de balıkları açısından zengin gölü ve birçok depremin ve toprak tahribatının yaşandığı yer olarak İzmit. Bursa, İstanbul inşa edilmeden önce Osmanlı hanedanının ilk taht ve türbe yeri olarak; İznik, ilk Ekümenik Kilise toplantısı ve Haçlılar tarafından kuşatılmasıyla; İzmit ise Doğu'ya yapılan ticaretin aktarma şehri olarak dikkati çekmektedir. Son olarak, Posidonium'da (Bozburun) birbirlerine temas eden Mudanya ve İzmit körfezlerinin kıyıları boyunca seyahat etmek de bu kararı vermemizde etkili oldu. Gemlik Körfezi kıyılarında Argonatlar, Romalılar ve Araplar karaya çıkmış; İzmit Körfezi'nin kıyılarında ise Konstantin ölmüş, Helene doğmuş ve Hanibal buraya gömülmüştür. Bu isimler bizde ne anılar uyandırdı! Özellikle de Napolyon'un dünya hükümdarlığının henüz bir Hannibal tarafından sona erdirilmediği ve bir devletler birliğinin Avrupa'nın sıkı bağlarını henüz kopartmadığı ve her ulakla birlikte galibin fetih arzusuna ve mağlupların aşağılanmalarına dair Pera'daki diplomat çevrelerine hâkim sürekli dedikodularla daha da zehirlenen birer felaket haberi gibi delillerin geldiği bir dönemde Hannibal'ın adı. Gezinin amacı biraz da iki haftada bir gelen olağan iki posta arasında diplomasi işlerinden 14 günlüğüne uzaklaşmak ve doğanın kolları arasında özgürce nefes almaktır. Ortaklaşa kararlaştırdığımız gibi, bu 14 gün boyunca siyasetten hiç bahsedilmeyecek ve Napolyon'un adı da aramızda bir kez bile anılmayacaktı. Sözümüzü tutmak zor olmadı. Doğanın güzelliği ve tarihin ciddiyeti etrafımızı sardı ve bu birkaç hafta içinde hayatımız için güzel resimler ve tarihî anılar kazandık.

Okuyucularım, bu kitabı okurken birkaç saat içinde, tarif edilen yerlerin ve zihnimize geri çağırduğumuz zamanların ruhunu sayfaların arasında hissedecektir. Aynı ruhu, gezginler olarak biz, yerinde güçlü ve yaratıcı bir şekilde hissettik.

I. BÖLÜM

SAHİLDEN BURSA'YA
GİDEN YOL

İstanbul'dan deniz yoluyla Bursa'ya gelen seyyah, Bursa'ya en yakın liman şehri olarak içinde bulunduğu körfeze adını veren Mudanya tarafından karşılanır. Sahilden, işlenmemiş topraklar görünür. Deniz, körfezin güneyinde bulunan ve kendisine doğru uzanan Tirilye Dağlarının eteklerine vurur. Sadece Mudanya'dan iki saat uzaklıktaki Siği (Kumyaka) ve üç saat uzaklıktaki Tirilye (Zeytinbağı) köylerinin bulunduğu yerde dar ve düz bir sahil şeridi bırakır. Yol üzerinde, şehirden yarım saat uzaklıkta ise dağların eteklerinde 21 evden oluşan, Türkçe adı Yeniköy, Yunanca adı Albanitachori (Arnavutköy) olan bir köy vardır. Buranın iki ismi de köyün tarihine işaret eder. Köy, 25 yıl önce buraya sığınan Arnavut aile tarafından kurulmuştur. Dağlar, Mudanya'nın diğer tarafında, körfezin ortalarına doğru artık uzunluğu kimi yerde bir saatlik mesafeyi bulan, daha sık yerleşim yerlerinin bulunduğu kıyıdan uzaklaşır. Her biri birbirinden bir saatlik mesafedeki Burgaz (Güzelyalı), nam-ı diğer Neochorati (Yenihisar), Altıntaş, Kurşunlu, Gençali ve Engürücük köyleri, Mudanya'dan körfezin en iç kesimlerinde yatan Gemlike giden yolu eşit mesafelerde tanımlar. İlk üç köy deniz kenarında, diğer ikisi ise içlere doğru bir saatlik mesafede, denize kadar tuz madenlerinin uzandığı dağların eteklerindedir. Engürücük'ün salatalıkları, Tirilye'nin ise zeytinleri meşhurdur. Yarı yıkık halde evlerin bulunduğu uzun bir şeritle denize uzanan Mudanya, merdivenlerden veya karaya çıkmak için uygun iskelelerden

yoksundur. Şehrin tamamında sadece tek bir iskele ve bunun hemen yanında, doğal olarak, bu şehirde önemli bir makamı temsil eden gümrük dairesi vardır, zira Mudanya, Bursa'nın antreposu ve çevredeki ürünlerin ihracat yeridir.

Şehir, H. 761 (M. 1351) yılında Osman Gazi döneminde mutlak emri ve yeniçeri ocağının piri kabul edilen Hacı Bektaş Veli'nin hayır duasıyla fethedilmiş ve yeniden geri alınabileceği düşüncesiyle kalesi tahrip edilmiştir.¹ Şehrin en üst rütbeli makamları, Bursa sancakbeyine bağlı olarak vergileri idare eden Voyvoda;² olağan gümrük vergilerinin, bilhassa yeni konulan ipek vergisinin idaresinden sorumlu Gümrük Emni ve 150 akçe (yani 50 para) veya bir ve çeyrek kuruş günlük yevmiye (dava masrafları ve arpalıklar hariç) alan kadıdır. Mudanya'da üç camii ve aynı sayıda han veya antrepo, bir hamam, bir Türk okulu ve bir Rum okulu mevcuttur. Çoğu Rum kökenli olan şehir sakinleri, geçimlerini ağırlıklı olarak bahçecilikten ve bağcılıktan sağlar ve Mudanya'nın hurmaları ve üzümüleri, üzüm suyu ve sirkesi oldukça meşhurdur. Şehrin Avrupa'da tanınmış olmasının diğer bir sebebi, eskiden Madam de Witt, şimdi ise Kontes Potocka olarak güzelliği, yumuşak başlılığı ve zekasıyla tanınan ve gençken muhtemelen yaşlılığında Rusya'da bir şehir³ kuracağını aklına bile getirmeyen, Mudanyalı bir Rum meyhanecisinin kızı olan Sofia'nın doğduğu şehir olmasıdır.

1 Mudanya, 1321 yılında Osman oğlu Orhan Bey zamanında alınır. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefat tarihi ise Abdülbâki Gölpinarlı'nın tahminiyle 1271 yılıdır. (e.n.)

2 'Voyvoda' terimi seyahatnamede "Osmanlı maliyesinde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar" anlamında kullanılmıştır. (ç.n.)

3 Ukrayna'da bulunan Sofijivka Parkı. (ç.n.)

Mudanya'dan ayrılarak, güneybatı yönünde Bursa yolunun sağ tarafında çeyrek saat kadar gittikten sonra, bağların tam arasında, taşları burada yaşayan insanlar tarafından toprak kaymalarına karşı bahçe duvarları olarak kullanılan surların harabelerine rastlıyoruz. Dut ağaçlarının kökleri, taşların arasında yolunu bulmuş ve işlenmiş büyük taş kütleleri dal budak salmış asma yapraklarıyla örtülmüş. Bu surlar artık kuleleri değil, ağaçları taşıyor ve şehri korumak yerine sadece çiftlikleri koruyor. Topraksa verimliliğiyle yapıların işgali karşısında haklarını geri almıştır. Konumuna bakılırsa, bu surlar halk tarafından Amapoli diye anılan, kalıntılarda adını muhafaza eden antik Apameia şehrinin kalıntılarıdır. Arazi, buradan başlayarak bereketli bir tarımın ve gayretli bir çiftçiliğin en güzel resmini sunar. Burada, Anadolu'nun tüm sihri bizi kendine çeker ve Türkiye'de olduğumuzu unuturuz. Yolun her iki tarafı, İtalya'daki en güzel yollar gibi, bağlarla ve dut ağaçlarıyla çevrilidir. Kemerli haznelerde toplanan veya çeşmelerden akan soğuk kaynak suları her yerde susamış seyyahların ve toprağın susuzluğunu giderir. Sürekli yükselen yarım saatlik bir yoldan sonra sağ tarafta Misopolis (Misebolu) tepesinin üzerinde Rumların yaşadığı büyük bir köy görünür ve buradan bir saat mesafede Bursa'nın en zengin adamlarından biri olan Karacaoğlu'na ait çiftliği de içinde barındıran Çağrışan (Çakırhan) adındaki Türk köyünden geçilir. Buraya kadar yükselen yol, Bursa ovasını denizden ayıran tepelerin diğer tarafında alçalmaya başlar. İçinden yolun geçtiği bir yamaç aniden açılarak arkada Uludağ'ın ihtişamıyla birlikte ovanın görüntüsünü ve içinden geçen çayı ve tepecikleri gözlerimizin önüne serer. Yarım saat daha gittikten sonra yazın atın üzerinde içinden geçerek, kışın ise

üzerindeki taş köprü kullanılarak Nilüfer (Nymphaea Lotus) Çayı'ndan diğer tarafa geçilir. Bursa'nın cennet gibi ovası üzerinde adeta gümüş rengi bir yılan gibi uzanan bu çay, ister antik dönemde Homeros'a göre Dümrek Çayı'nın (Simoeis) ve Karamenderes (Skamandros) Nehri'nin kıyılarında bolca bulunan Nilüfer çiçeğinden ister Türklerin efsanesine göre Orhan Bey'in güzel eşi Nilüfer'den almış olsun, adını kesinlikle hak eder. Nilüfer Çayı'nı aştıktan sonra yolumuz çayın yakınlarında mısır tarlalarının içinde bulunan küçük Türk köyü Besler'den geçer. Uludağ'ın ve denizin arasında, arkada dağlar olduğu halde neredeyse paralel uzanan tepelerin arasındaki yol hafifçe yükselir. Derin vadilere inerken manzara kaybolur ve ancak bir saat sonra, Ahmediye köyüne yaklaşıncı Bursa ovası tüm ihtişamıyla kendini tekrar göstererek gözümüzün önünde hiç erimeyen bir karla süslenmiş, tepesinden Bursa'nın bahçelerinin zengin ve kaşmirden bir atkı gibi sardığı eteklerine kadar dev gibi Uludağ belirir. Öncekinden farklı olarak, ağaç gölgelerinin artık sıcağa karşı koruma sağlamadığı bir saat daha yolumuza devam ettikten sonra, bir kez daha Nilüfer Çayı'na denk geliriz, ancak bu sefer tamamen farklı bir yönde aktığından bir anlığına gerçekten az önce üzerinden geçtiğimiz aynı çay olup olmadığından şüphe duyarız. Bizi bu şüpheyeye düşüren bir yılan gibi kıvrılması ve yine aynı hasretle güzel kıyılarına kavuşmak için kıyılarından uzaklaşması ve böylece birçok düzlüğe ve kola ayrılarak, bataklıklar oluşturması ve bataklıklarla havayı zehirlemesidir. Nilüfer Çayı'nın kaynağı Uludağ'ın batısındaki düzlüklerde başlar ve Uludağ'ı batıdan doğuya kadar tamamen sararak, Uludağ'ın doğusundaki tüm düzlüklerde bulunan dereleri ve çayları da içine katar. Buradan, vadiyi

kesen tepeciklerin etrafından dolanır ve ilk yolunun tam tersine, yani doğudan batıya doğru Orhaneli Çayı'na doğru akar ve göle döküldüğü yerin biraz üzerinde Orhaneli Çayı ile sularını birleştirir.

Nilüfer Çayı'nı ikinci kez geçmek için kullandığımız büyük taş köprüünün yanında, çayın çınarların gölgelediği küçük bir yarımadasının tam ortasında, Acemler Çeşmesi adında büyük bir çeşme var. Bursa'ya bu yoldan giden susamış bir seyyah için canlandırıcı bir dinlenme yeridir burası, zira seyyaha bir saattir ne bir kaynak ne bir ağaç serinlik ve sığınacak bir yer sunmamıştır. Anadolu'nun ve Suriye'nin kara yollarında iyi yürekliliğin ve dindarlığın simgesi olan bu dinlenme yerlerinin değerini ancak Şark'ta yazın yakıcı sıcağı altında yolculuk yapmış olanlar takdir edebilir. Sıcaktan bunalmış ve yorgunluktan bitkin düşmüş seyyah, çeşmenin üzerinde Kur'ân'dan sureler veya kuruluş tarihi ile birlikte adı yazan hayırseveri canıgönülden ve minnetle anar. Çeşmeler ve köprüler, İslâm'da hayırseverlere hem bu dünyada hem öteki dünyada sevap kazandıran tüm hayır işleri arasında (camiler ve mektepler, darüşşifalar ve darülacezelerle kıyaslandığında) en fazla sevap kazandıran hayır işlerinden olmasalar bile yollarının üzerinde bu çeşmeler ve köprüler olmadan akarsuların taşkınlığından dolayı zorluklarla karşılaşacak veya kaynakların azlığından dolayı sıcaktan bunalacak olan yolların evlâtları seyyahlar için (kervansaraylarla birlikte) en keyifli hayır işlerinden biridirler. Bu yüzden de şehirlerde sıcak ve soğuk sularla sadece temizlik ve keyif için inşa edilen hamamlardan ve kuyu binalarından çok daha hayırlıdırlar.

Bursa'nın hemen girişinde, birden fazla borudan basınçla akan ve tek başına bir dere oluşturan Acemler Çeşmesi'den

akan sular,⁴ Uludağ'ın yükselen tepesinde ve ileride kubbe-leri ve kuleleri yeşil bahçe ve yerleşim yerlerinin arasından görünmeye başlayan şehirde seyyahı bekleyen su bolluğunun işaretçisidir. Çeşmeden hemen sonra yükselmeye başlayan Çekirge köyü ya da mahallesi, büyük camii ve hamamlarıyla ressamın elinden çıkmış bir yağlıboya resmi gibidir. Şehir tarafında, büyük ağaçların gölgesinde, her biri büyük taşlarla döşenmiş caddeler Acemler Çeşmesi'nde birleşir. En büyük caddesi buradan neredeyse tamamen düz bir şekilde ve sürekli yükselerek şehrin kapılarına kadar uzanır. Önce büyük bir bahçenin ağaçlıklı patikasında olduğumuzu düşünürüz. Ağaçlar her yönden manzarayı kapatır, sadece patikanın sonunda Uludağ'ın zirvesi büyük bir parkın patikasının sonunda büyük bir binanın kubbesi gibi görünür. Yol, tıpkı Pitagorasçı'nın sınaama yolundaki sessizliği gibi, sessiz gölgelerin altında sürekli yukarı doğru devam eder. Yolun her iki tarafında mırıldanarak birbirlerine doğru akan iki çeşme aniden bu sessizliği böler. Sağda tamamen yeşillerle kaplanmış bir kaya, solda ise tablo gibi bir köşk belirir ve sihirli vadinin manzarası tüm güzelliğiyle gözlerimizin önüne serilir.

Sallanan tepeleri göz görebildiğince yeşil dalgalarla kaplanmış engin bir deniz görüntüsü yaratan dut ağaçlarından oluşan sonsuz bir ova çıkar karşımıza. Ortasında, sihirli adacıklar olarak, güneşte yeşil denizin içinde *Binbir Gece Masalları*'nın⁵ mavi miknatıslı dağları veya pırlanta kubbeleri

4 Le Chevalier muhtemelen bu çeşmenin adından dolayı Timur ve Bayezid arasında Ankara ovasında yapılan belirleyici muharebenin Bursa ovasında olduğunu söyler. Bu ne kadar yanlış ise haritasında denize düz bir şekilde akan Nilüfer Çayı'nın akışı da o denli yanlıştır.

5 Yazarı ve ne zaman kaydedildiği belli olmayan *Binbir Gece*'nin dünyadaki en eski el yazması olduğu tahmin edilen ve "Elfü leyletin ve leyle hikâyetleri" adını taşıyan *Bursa Nüshası*, İnebey Kütüphanesi'nde yer alıyor. 188 yaprak

gibi parlayan büyük hamamların ihtişamlı kubbeleri yükselir. Şehre doğru her adımla birlikte şehre yeni bir sihir düşer. Her yerde, yolun üst kısmında, dağın üzerinde ve dağın altındaki vadide köşkler, çeşmeler, hamamlar ve camiler yükselir ve bakışlarımız yarım saat boyunca kümbetlerle kubbeler arasında gezindikten ve minarelerin tepesinden akşam güneşinin altın rengi ipleri üzerindeki turunçların tepelerinde dans ettikten sonra, önümüze Beşikler Kapısı çıkar ve bakışlarımızın etrafta daha fazla dolaşmasını engeller.

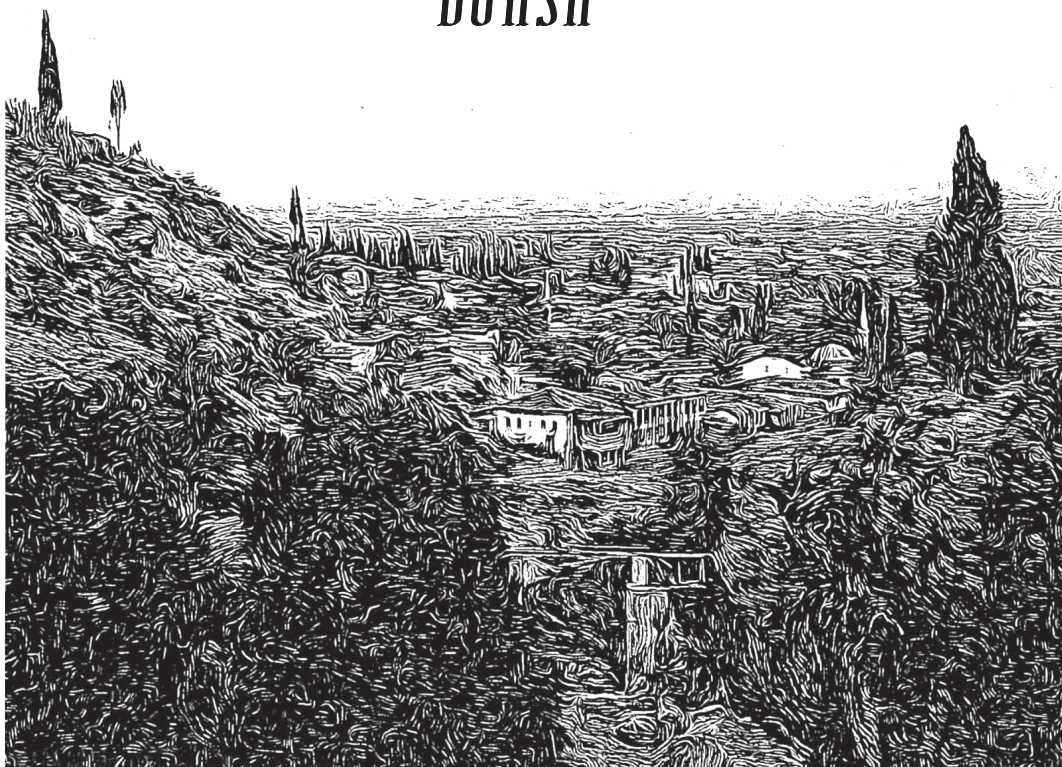

(376 sayfa) ve her sayfada harekeli nesih yazı ile yazılmış 12 satır bulunan kitabın tamamında 56 hikâye mevcut. (e.n.)

II. BÖLUM

BURSA

Bursa şehri, şehrin merkezinden, saraydan ve dış mahallelerinden oluşur. Uludağ'ın en uc eteğinde, göz alıcı bir sandaletin bağcıgı gibi, Uludağ'ın ayağını saran bir saat uzunluğunda ve yaklaşık 15 dakika genişliğinde bir bina örüntüsü oluşturur. Tek vadisi olan Gökdere vadisi, şehrin ortasından geçer ve ovaya doğru akar. Dış mahalleler, Uludağ'ın bu bağcıgının ucunda birleşir ve saray, dik kayaları üzerinde şehrin ortasında yükselir. Saraya, kuzeyde Tabak Kapısı'ndan, doğuda Yer Kapısı'ndan ve batıda Kaplıca Kapısı'ndan ulaşılır. Bu üç kapı, şehirden yukarı doğru gider. Yukarıda ise dağın yan tarafından, yani Güney tarafında Zindan Kapısı'ndan ve Su Kapısı'ndan çıkılır. Bu kapılar, sarayın arka kısmını Uludağ'ın tepelerinden ayıran, çimenliklerden ve bahçelerden oluşan dar bir şeride götürür bizi. Yol ise şehrin yan tarafından tırmanarak ulaşılabilen yüksek zirveleri göz ardı ederek dümdüz devam eder.

En önemli dış mahalleleri, Batı tarafında Mudanya'dan gelen yol üzerinde, Uludağ'ın doğu yamacında, Acemler Çeşmesi'nin hemen üzerindeki Çekirge; ovadaki iki büyük kaplıcadan oluşan Eski Kaplıca ve Yeni Kaplıca;¹ şehrin di-

1 *Kaplıca* kelimesi, tüm sıcak kaynaklar duman çıkarttıkları için Yunancada duman anlamına gelen *καπνώ* kelimesinden türetilmiştir. Kaplıcaların genel olarak Anadolu'da kullanılan Türkçesi *ılıcadır*. Kaplıcalara Farsçada *germ ab*, yani sıcak su veya *teb ris*, yani ılık akan denir. Farsça *germ* anlaşılan Almancadaki *warm* (sıcak) kelimesi ile aynı kökten gelir ve *teb* kelimesi Avrupa'da *Teplitz* adında bazı kaplıcaların adında bulunur. Belki de orman anlamına gelen Eski Almanca *Dobel* kelimesi de ilk başlarda kaplıcaların

ğer ucunda ise İznik'ten gelen yolun üzerinde Emir Sultan mahalleleridir.

Çekirge ve Emir Sultan mahallelerinde bu taraflardan gelen seyyahın gözüne ilk çarpan şey, iki güzel camidir. Orhan Gazi döneminin kadısı tarafından kurulan ilk camii, eski mimarisinin ince yapısıyla hâlâ ayaktadır.² Yüzyılın başlarında yanan ikinci camii, yeni mimarlık sanatının tüm inceliğiyle yeniden yapılmıştır. Bu iki camii, dindarlığın ve takvanın simgeleri gibi şehrin birbirinin karşısı en ucdaki girişlerindedir. Şehrin karşılıklı duran iki kapısında iki camii daha vardır: Batı tarafında Sultan Murad, doğu tarafında Sultan Bayezid tarafından yaptırılan camilerdir bunlar. Her ikisi de çok etkili manzaralar sunar. Birincisi kubbelerinin yüksekliği ve üzerine gölge yapan servi ağaçları; ikincisi sütunlu avlusunun sadeliği ve biçimiyle gözümüze çarpar. Şehrin içinde ise tüm diğer camiiler karşısında adını kesinlikle hak eden Ulu Camii, havadan ve yangınlardan tahribat görmemiş³ kubbeleriyle göklere uzanır. Orhan Gazi, sarayın içindeki eski kiliseyi camiye çevirmiş ve Osmanlı'nın ilk sultanları tarafından kullanılan sarayın surları içinde ayrıca bir camii yaptırmıştır.⁴ Son olarak, sarayın arkasında Uludağ'ın yüksek

etrafındaki çalılar anlamına geliyordu ve *Dobelbad* ve *Döbling* isimleri de Farsça *Teb* (ılık) kelimesinden türemiştir. Yunanca *θερμαι* kelimesi de Farsça *germ* kelimesinden türediğinden, Türkler *kaplıca* kelimesi ile Rumlardan aynı konu için Farslıların verdiği anlamdan farklı bir anlam üretmişlerdir.

- 2 Hammer'in kast ettiği ilk cami Orhan Bey'in ağabeyi Alaaddin Paşa tarafından yaptırılan ve Hisar'da bulunan cami olsa gerek. (e.n.)
- 3 Bursalıların *kıyamet-i suğra* diye andığı 1855 depreminin tespit edilebilen sarsıntı oranı 7,5'tir. Başta Ulu Cami olmak üzere şehirdeki hemen bütün eski eser büyük hasar görür. (e.n.)
- 4 Bu yapı da 1855 depremi sonrası ortadan kalkar. "el-emirü'l-kebirü'l-muazzam el-mücâhid sultânü'l-guzât ... şücâüd-dünyâ ve'd-dîn ... bahâdir-ı zamân Orhan b. Osman" ifadesinin yer aldığı 1337 tarihli mescit kitabesi, bugün Şehadet Cami'nde doğu kapısında bulunuyor. (e.n.)

tepelinde şehre ve etrafındaki güzel manzaraya hâkim Murad Abdal ve Seyyid Nasır tekkeleri manzarayı tamamlar. Bu şekilde şehrin konumu ve göze çarpan binalarıyla yolumuzu belirledikten sonra, Bursa'nın doğal ve sanatsal güzelliklerini, mesire yerlerini, kaplıca ve hamamlarını, camilerini, tekkelerini, türbelerini ve sarayını ziyaret edeceğiz.

1. MESİRE YERLERİ

Bilindiği gibi halk ister batıda ister doğuda, sanatsal bir anıtın büyüklüğünü ve çevresine anlamlı bir ifade kazandırmak için yuvarlak veya tuhaf sayıları sever. En mütevazı olanlar Kırklar, en ihtişamlı olanlar Binbirler'dir ve bu ikisinin arasında Üçyüzaltmışbeş'ler durur. Persepolis harbeleri üzerindeki Çehel Sütun (Kırk Sütun), Saranda Eklisie (Kırkkilise) şehri ve Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki Kırkçeşme su yolları isimlerini birincisine borçludurlar. İranlılar, Yunanlılar ve Türkler (Çehel, Saranda ve Kırk aracılığıyla) bu sayede kırk sayısının yüksek değerini oybirliğiyle takdir ederler. Türkler, Binbir gecenin rüya gibi sayısını (Fransızlar bu sayıyı bin bir gün, saat ve çeyrek saat olarak taklit etmişlerdir, ancak Fars edebiyatından Elfü Şelf, yani Bin Bir Sevgilisi Olan Güzel adlı romandan dolayı İran'da da ünlüdür), yer ismi olarak hem İstanbul'un Binbir Direk Sarnıcı olarak bilinen en büyük sarnıcına hem de Anadolu'nun en güzel ve en sulak yeri olan ve Binbir Göl veya kısaca Bingöl diye bilinen sıradağlarına

vermişlerdir. Son olarak, yılın günlerinin sayısı olan üç yüz altmış beş sayısı da ezelden beri gerek doğuda gerekse batıda büyük saraylarda ve şehirlerde pencerelerinin ve kiliselerinin sayısını tanımlamak için kullanılmıştır. Bizde, Prag'da Czer-nin ve Herberstein, Graz'da ise Eggenberg sarayını gezdi-ren rehberler bu sayıyı verirler ve Şark efsanelerinde birçok şehirde, örneğin Kıbrıs'ta Mağusa'da ve Antakya'da, üç yüz altmış beş kilise olduğu söylenir. Benzer bir şekilde Bursa'da üç yüz altmış beş eğlence ve mesire yerlerinden bahsedilir.⁵

Yürümeyi sevenler, bu sayıyı belirli isim ve yönlerle boşuna araştırır ve Bursa'yı ziyaret ettiğinde bunların yüzde otuzunu, yani üç yüz altmış beş yerine on iki ve her gün yerine her ay için belirli bir isim ve yol tarifi ile birini bile bulabilir ise burada anlattıklarımızdan dolayı bize minnettar kalacaklardır.

Mesire yerleri arasında en güzel üçü olan Pınarbaşı'na, Cennet Vadisi'ne ve Karanfilli'ye, bu yerlerden çıkan pınar-lardan bahsedeceğimiz sonraki bölümümüzde hak ettikleri övgüyü tanıyacağız; diğer üçüne isimlerini aldıkları türbe ve tekkelere, yani Murad Abdal Tekkesi'ne, Seyyid Nasır Tekkesi'ne ve Mevlevihane'ye değindiğimiz sırada bahse-deceğiz. Diğer altısı ise şöyledir:

Fıstıklı, çam ve servi ağaçlarından oluşan gizli bir koru;

Kaplıkaya, orman ve meralarla bezenmiş olup, ıssızlığından dolayı bülbüllerin en sevdikleri yer olan ıssız bir kaya vadisi;

5 Hammer'den 164 yıl önce Bursa'ya gelen Evliyâ Çelebi'yi dinleyelim: "Evvelâ hepsi 366 mesire ve dinlenme yeridir. *Gün başına birer mesire yerimiz vardır* diye Bursa halkı övünürler ki doğrudur. Hatta daha fazla olması ihtimali de vardır. Zira her bağ ve bahçesinde adam kaybolur gülistan ve bostanlardır." (e.n.)

Çamlıca, seyyahı Şark'ın cennetinden Kuzey'in çayırlarına geri götüren, çam ve gölgesi bol ağaçların bulunduğu sık bir orman.

Abdülümün Kasrı, İstirya'da muhteşem bir yapı olan Admont Manastırı'nın tam karşısında bulunan Klosterkegel üzerinde duran Röthelstein Köşkü gibi, sarayın arkasında, Uludağ'ın ilk basamağında bulunan şahane bir mesire yeridir.

Asâ Pınarı, şehrin yarım saat doğusunda, Uludağ'ın eteklerinde, sadece büyüklüklerinden dolayı meyveleri değil, ikinci bir Musa peygamber gibi görülen Emir Sultan'ın sihirli asasını yere vurarak burada oluşturduğu söylenen pınarıyla da meşhur, kestane ağaçlarından oluşan bir ormanın içindedir.

Sobran Çayırı, üzerinde yapılan tarımdan veya efsanelerden dolayı değil, sadece bakir doğasının güzelliğiyle mesire yeri olarak tavsiye edilen el değmemiş bir kestaneliktir.

Doğal güzellikleri, Osmanlı sultanlarını Bursa'yı ikametleri olarak başka şehirlere tercih etmeye ikna edememiştir. Yine de ne ipek kültürü ne de kadife fabrikaları Bursa'yı hiçbir zaman Anadolu'nun ilk ticaret şehirlerinden biri haline getirememiş olsa da⁶ sedir, servi, çınar ve çam ağaçları açısından zengin, çok sayıda berrak pınarlardan ve çeşmelerden beslenen çayırları; gölgesinin ve yeşilliğinin serinliği, meyvelerinin bolluğu ve Batı'nın ezelden beri cennetin,

6 Hammer yanılıyor; çünkü 1400'lü yılların başından itibaren Bursa; Bağdat, Musul ve Halep üzerinden gelen Güneydoğu Asya kökenli her çeşit baharatın antreposu, Anadolu şehirlerinden gelen ürünlerin uluslararası pazara satışının yapıldığı merkez üssüdür. Diğer çarşılarından farklı olarak burası, bölgelerarası bir toplanma yeridir ki Özer Ergenç, Bursa çarşısının çok renkli olduğunu hatırlatır: "Şehrin demografik kompozisyonuna baktığımız zaman, şehirde asıl yerleşiklerin dışında, göç ederek gelmiş ve Bursalılar arasına katılmış olanlar önemli bir sayıya ulaşmaktaydı." (e.n.)